

BERTA ÁDÁM

Hazai Attila, a jövőbelátó

Egy anekdotával szeretném kezdeni. A közönség soraiban biztos sokan ismerik *A pulóver* című novella sztoriját. Az történet benne, hogy felébred egy srác többször a nap folyamán, aztán mindig visszaalszik. Végül késő délután, miután tényleg felkelt, elmegy valakinek a lakására, mert eszébe jut, hogy otfelejtette a pulóverét. Ehhez kapcsolódik ez a kis epizód, amit felidézek Hazai Attilával kapcsolatban: felhívott egyik nap, késő délután, azt mondta, átjön – át kellett hoznia valamit. Mikor megjelent, leült a fotelbe, és lehámozta magáról az összes pulóverét. Egy csomó pulóver volt rajta. És akkor onnan a fotelből elkezdett telefonálni. Csak azt a felét hallottam a beszélgetésnek, amit Attila mondott: egy Feri nevű fiúval beszélgetett, tegnap ott felejtettem nálad a pulóveremet, mondta neki, aztán megbeszélték, hogy érte megy. Mindez nagyjából 2010-ben történt, mindenesetre jóval az után, hogy Attila megírta ezt a novellát. Számtalan példát ismerünk az irodalomtörténetben arra, hogy egy író valamelyik életeseeményét felhasználja egyik-másik írásában, ez viszont éppenséggel fordított időrendben történt.

Hazai Attila szövegeiben sokszor felbukkan egy Feri nevű figura, olykor a szerző alteregójaként, ámbár tisztázatlan marad, hogy mindig ugyanarról a Feriről van-e szó. Bizonyos szövegekből a vezetékeve is kiderül: Soros Feri. Hazai Attila valamikor a kilencvenes években Soros-ösztöndíjat kapott, és ez a körülmény átszűrte formában itt-ott az alkotásaiban is tükröződik. Miközben a szövegeit megkíséreljük értelmezni, megkerülhetetlenül áll előttünk Soros György alakja. Egyébként Hazai, az életrajzi szerző édesapját is Györgynek hívták. Van egyfajta lényeglátás Hazai Attila szövegeiben, és ez részben jelen idejű, részben viszont jövő idejű. Hivatalos forrásokból tudni lehet, hogy Soros Györgynek négy fia van: Alexander, Gregory, Jonathan, Robert. Vajon melyikük lehet Feri? Vagy Feri nem a fia, hanem csak unokaöccse? Lehet, hogy nem kellene ilyen „szorosan”¹ értelmezni Hazai szövegeit.

Újraolvassva a *Szilvia szüzessége* című kötetben található novellákat, találtam a szövegekben egy csomó mindent, ami annak idején nem tűnt fel bennük.² Pedig ezek a dolgok nyilván már akkor is ott voltak ezekben a szövegekben. Honnan tudhatta mindezt Attila a kilencvenes években? – ezen töprengtem. Aztán 2000-ben kijött a *Szex a nappaliban*, és most – erre az előadásra készülve – e kötet kapcsán is ugyanez merült fel bennem: hogy tudniillik Attila vajon honnan tudhatott előre ennyi mindent. Ekkor határoztam el, hogy mai előadásom témája a jövő lesz, ahogyan az Hazai Attila novelláiban megjelenik.

Nem Hazai Attila találta ki, de ő is előszeretettel alkalmazta azt a megoldást, amikor a novella zárlata a jövőbe fut ki, vagyis a szöveg úgy ér véget, hogy az elbeszélés jelen idejében a

¹ Vagy „szorosán”?

² Előadásomhoz nem adok meg irodalomjegyzéket, de fontosnak tartom megjegyezni, hogy megjelenésekor azonnal elolvastam Szabó Gábor: *Jelenlét nyomokban* című monográfiáját (Kalligram, 2017), amely az általam tárgyalt kérdésekről és egyebekről is pontosabban, részletesebben és megvilágító erővel beszél. Előadásom Szabó Gábor kötetéhez képest csak röpké lábjegyzet, hanyag újragondolás.

történet még nem zárul le. A zárlat ilyenkor pusztán előrevetíti, hogy ez vagy az lesz a kimenetel, vagy éppenséggel azt vetíti előre, hogy nem tudhatjuk, mi lesz a kimenetel. Ezt a fajta jövőbe vezető zárlatot találhatjuk meg Hazai Attila *A jövőbelátó segítsége* című novellájában is, ezért Hazai novellisztikájáról most elsősorban ennek az írásnak a tükrében szeretnék beszélni. Vegyük úgy, hogy mai előadásom igénybe veszi a jövőbelátó segítségét.

A *Szilvia szüzessége* szövegeinek értelmezéséhez a legnagyobb segítséget érdekes módon pont a *Szex a nappaliban* című novelláskötet jelentette. Természetesen ahhoz az idősíkhöz viszonyítva, amelyben a korábbi kötet napvilágot látott, ez a segítség a jövőből érkezett, mint ahogy jelen előadás is egy még távolabbi jövőben kap helyet. Mindenesetre a *Szex a nappaliban* című novelláskötet szövegeinek zöme a valóságillúzió felszámolását viszi színre. Az ebben olvasható történetekben konkrétan a kirakatba kerülnek azok a narratív eljárások, amelyek a korábbi novellákban még rejtetten vannak jelen. Az önfelszámolás, a valóság ellenőrzése a *Szilvia szüzessége* történeteiben pusztán tematikus elem, a későbbi kötetben azonban a novellaforma, az elbeszélőtechnika felszámolását (és ezzel együtt az olvasás során kialakuló valóság-illúzió felbomlását) vonja maga után. A *Szilvia szüzessége* tehát felforgató témájú, azonban jól formált novellákat tartalmaz, ellenben a *Szex a nappaliban* írásai magát a formát írják szét, forgatják fel (pl. *A stílus* vagy *Az ötlet* vagy a *Még mindig nincs semmi* című novellákban).

A *jövőbelátó segítsége* abból a szempontból is jól illeszkedik a korábbi kötetbe, hogy téma-választása tipikusnak tekinthető – Hazai szövegeiben ugyanis nemegyszer előfordul valamilyen ezoterikus tevékenység leírása (pl. *Gyuri találata*, *Gondolatolvasás* stb.). Az ezoterikus tevékenységek ugyanabból az okból lehettek érdekesek Hazai számára, mint például az üvegpörgető játék, amely a *Karcsiék az Ibolyában* című történetben bukkan fel. Ebben a novellában arról van szó, hogy egy presszóasztalnál üldögélő társaság üvegpörgető játékkal igyekszik felélénkíteni a beszélgetést. Akire az üveg szája mutat, az a játékszabály szerint bármilyen kérdést feltehet a többieknek. De a játék hamar befulladás, mert a szereplőknek nincs ötletük, hogy konkrétan mit is kérdezzenek, láthatólag egyáltalán nem kíváncsiak egymásra. Hasonlóképpen, az ezoterikus tevékenységek szerepeltetése is éppen azt a célt szolgálja, hogy a novellákba anélkül kerülhessenek be bizonyos témák, hogy hozzá kellene rendelni őket a szereplők szándékaihoz. Így történik ez a *jövőbelátó segítségében* is, amelyben egy trafikos felfedezi, hogy van egy különleges képessége: meg tudja jósolni, hogy mi fog történni vele, mégpedig olyan módon, hogy egy pernye remegni kezd a szeme előtt, és kiírja neki a jövendölést. Az első jövendölés: meggyes pite. Ezt követően a fiatal fickó valóban kísétál a trafikból, és rögtön beül egy cukrászdába, ahol – csodák csodájára – eszik egy meggyes pitét. Hazainak ez a szövege tehát az egyén szándéka és a tulajdonképpeni valóság közötti viszonyt problematizálja, miközben kétfelé hasítja a szubjektumot. A trafikos egyik énje különleges képesség birtokában van, a másik énrésze pedig az előbbi énrészt manipulálja. Az emberi tudat, ahogyan azt Hazai ábrázolja, láthatólag képtelen arra, hogy pusztán elfogulatlanul megfigyelje önmagát, ezért bármilyen képesség rögtön áldozatául esik a személynek, akiben megtalálható.

A *jövőbelátó segítsége* jó néhány másik Hazai-novellához hasonlóan elszállástörténet.³ A trafikos különleges képessége hátborzongatóan gyors evolúción megy át – a pernye először

³ Ugyanilyen elszállástörténet többek között *A maximalista* című története, az *Emberrablás a Dob utcában* vagy a *Párduc a városban*. De nemcsak a novellák körében bukkanhatunk rá erre a mozzanatra, emlékezzünk vissza a *Budapesti skizónak* arra a fázisára, ahol a fotelban ülő Feri az éjszaka mélyén egy elkorcsosult, beteg hangot kezd hallani. Az a szituáció ugyanezt a kettősséget ragadja

csak fehér alapon feketével, folyóírással emlékeztető rebegéssel kommunikál, aztán a második és harmadik jóslat már videó vagy filmvetítés formájában pereg le a fiatalember lelki szemei előtt, miközben persze soha nem derül ki, hogyan alakultak volna az események, ha a trafikos szuperképessége a szándékairól leválasztva nyilvánulhatott volna meg. A különleges képesség visszafordíthatatlan átalakulást vált ki, a novella központi figurája alkalmatlanná válik arra, hogy fenntartsa korábbi viselkedésformáját: azzal, hogy elhiszi magáról, jövőbelátó, összeférhetlenné válik addigi közegében.⁴

Megfigyelhetjük, hogy a fenti eseménysor allegorikus olvasatban tulajdonképpen párhuzamos a novellák önfelszámoló jellegével és valóság-ellenőrző érdeklődésével. Hazai szövegeinek alapvető karakterébe tartozik egyfajta szkepszis: bizonyos történéseket úgy ad közre, hogy közben érezteti, voltaképpen nem történt semmi. Más szinten a narratívának ugyanez az attitűdje tér vissza a novellák egyes, végtelenül frusztrált hőseiben, akiket frusztrációik arra indítanak, hogy válogatás nélkül provokáljanak mindenkit (ez a motívum jó néhány novellában ismétlődik, eklatáns példa *A pihenés*), vagy éppen környezetük gyakorlatilag bármely reakciójában provokáció gyanánt értelmezzék (pl. *A lihegő állat és a barátjánője*). Az itt felmutatott szkepszis voltaképpen egy elfojtott vagy elvetett reménykedés maradványa, mint ahogy a Hazai-szövegek valóság-ellenőrző funkciója is ugyanebbe az irányba mutat: hogy ti. a regények és novellák figurális kapcsolatfelvételi kísérletekként, félresikerült kommunikációs aktusokként értelmezhetők.

Végkövetkeztetésképpen elmondható, hogy Hazai Attila egyes novellái, köztük *A jövőbelátó segítése*, felkínálják egy olyan allegorikus olvasat lehetőségét, amely párhuzamot teremt a szöveg önfelszámoló, önfelbontó, valóság-ellenőrző karaktere és a központi figura személyében észlelhető, aztán kibontakozó és elhatalmasodó kettősség között. E kettősség a vizsgált novella esetében – és ez a témavariáció is több helyen visszatér Hazai Attila szövegeiben – egy különleges képességet birtokló tudatrész, illetve az előbbi képességre alaptalanul hatást gyakorló, reflexív, manipulatív tudatrész kölcsönhatásaként szcenírozódik. Abban, hogy erre a konklúzióra jussak, leginkább a *Szex a nappaliban* című kötet segített, ott ugyanis nem egy szöveg éppen a saját szétíródása révén képezi le, hogyan esik áldozatul valamiféle manipulációnak, amely a valóságillúzió fenntartása ellenében fejt ki a hatását.

meg, noha kissé módosult formában. Hazaira amúgy is jellemző, hogy vannak kedvelt szüzséi, amelyeket különböző változatokban újra és újra megírt.

⁴ Valaki vagy valami összeférhetetlen a saját közegével, ez is visszatérő megfigyelés Hazai novellisztikájában. Két eltérő forgatókönyvet különböztethetünk meg ezekben a jelenetekben: ahol magára marad a novella központi szereplője, ott rendszerint egy radikálisan nonverbális reakció következik be, *A pihenésben* például egy csomó élelmiszert töm be a szájüregébe, ami inverze annak, hogy a szerző leírja ezeknek az enivalóknak a neveit. Ami az egyik síkon kifelé jön, az a másik síkon befelé megy – talán így teremtve meg valamiféle – mégoly értelmetlen és – illékony egyensúlyt. Amikor kint az utcán, nyilvános térben, más emberek között következik be a központi figura krízise, elszállása, akkor pedig egy eltérő rutin lép működésbe, amely, mint említettem, provokatív viselkedésként, vagy pont fordítva, a provokációnak a külvilágra kivetítéseként írható le. Emögött az attitűd mögött is hamar észrevehető a szkepszis – már megint nem történik semmi, hiába zajlik le bármilyen esemény, az nem lépi át az ingerküszöböt –, illetve a szkepszis által indukált valóság-ellenőrző mozzanatot.